

ANGLICISMELE ÎN TERMINOLOGIA SPORTIVĂ ROMÂNEASCĂ (1)

MIHAELA VARGA

Universitatea Politehnica, Timișoara

Cuvinte-cheie: *limba română, limba engleză, împrumut lexical, sport*

Probleme generale

Influența engleză asupra vocabularului românesc a depășit, în lingvistica noastră, stadiul simplelor semnalări, ea constituind, în ultimul timp, obiectul unor serioase cercetări.

Engleza este o limbă cu ortografie etimologică. Această neconcordanță între aspectul grafic și cel fonetic al majorității cuvintelor englezești are o foarte mare importanță pentru problema adaptării la sistemul altor limbi și se manifestă, în esență, prin oscilația limbii receptoare între formele scrise și cele pronunțate ale acestor unități, în funcție de anumite condiții lingvistice și extralingvistice. De exemplu: cuvântul *fotbal* a fost adaptat pornind de la forma scrisă *football*, citită în românește, adică dând literelor din această secvență grafică semnificația din limba română.

Adaptarea reprezintă procesul transformărilor petrecute în forma și conținutul anglicismului – care cuprinde anumite etape – din momentul apariției noii unități, prin treptele care marchează evoluția acesteia, până la asimilarea noii unități, ceea ce înseamnă integrarea deplină în limba română, unde anglicismul și-a pierdut caracteristicile proprii din engleză și funcționează în sistemul receptor cu drepturi depline fără a mai putea fi recunoscut ca atare. Ținând seama de relativitatea granițelor dintre etapele adaptării, precum și de dinamismul procesului de împrumut din engleză, se conturează următoarele trepte ale adaptării:

- a) adaptare inițială;
- b) în curs de desfășurare;
- c) asimilare.

Prima fază, cea a adaptării inițiale, este cea în care cuvintele se deosebesc prin caracterul lor străin, ele sunt prezentate ca fiind cuvinte englezești sau americane, iar în lucrările de specialitate apar sub denumirile de *xenisme* sau *barbarisme*¹. Aceste cuvinte erau percepute ca fiind „corpuri străine în organismul limbii”²: *bridge, catch, coach, goal-keeper, outsider*, și *swing team, time-out, water polo etc.* Actualmente această percepție nu mai există. Mai mult, în româna actuală se simte din ce în ce mai mult o rezistență sociolingvistică sau psiholingvistică la adaptare drept urmare a unei multitudini de factori, dintre care amintim: o mare parte a anglicismelor sunt termeni de specialitate, fiind folosiți de un număr destul de restrâns de vorbitori care nu sunt interesați prea mult de adaptarea lor; la fel, caracterul internațional al unor anglicisme, precum și cunoștințele tot mai temeinice de limba engleză ale vorbitorului obișnuit etc.

Anglicismele în curs de adaptare constituie faza intermediară între cea inițială și cea finală, de asimilare. În această etapă, cuvântul nu mai are nici forma originară englezească, dar nici românească pe deplin, circulă cu grafii hibride, în mai multe variante: *football/fotbal, golgetter/golgheter, offsaid/ofsaid, match/meci*.

Ultima fază, cea a asimilării, este cea în care cuvintele și-au pierdut caracteristicile englezești, funcționează ca parte integrantă a sistemului, sunt scrise fonetic, urmează toate regulile ortografice ale limbii române, fiind stabilizate într-o singură formă finală: *fotbal, henț, hochei, penalti etc.*

În anumite situații avem de-a face cu un alt tip de asimilare, care se poate numi *inversă*, când se utilizează un anglicism în formă originară, neadaptată, deși în prealabil fusese adaptat. În cazul grafiei, acest tip de asimilare se observă la forme asimilate din punctul de vedere al scrierii, dar care au început să circule din nou și prin grafiile originare: *lider/leader, match/meci, ghem/game, miting/meeting*. Mai

¹ Cf. Sextil Pușcariu, LR, I, p.372.

² *Ibid.*

mult, în DOOM² se recomandă folosirea formelor englezești în locul celor adaptate deja și înregistrate astfel în DOOM¹: *knockout* în locul lui *cnocaut*, *knock down* în locul lui *cnocdaun*, *skating* în locul lui *scheting* și *time-out*, în locul lui *taim-aut*.

Integrarea unui cuvânt într-o altă limbă se realizează pe diferite nivele lingvistice: fonetic, fonologic, morfologic, lexical, grafic etc. Unul dintre cele mai interesante aspecte ale pătrunderii anglicismelor în limba română îl constituie *adaptarea grafică* a acestora. Diferențele dintre sistemele grafematice ale celor două limbi, engleză, respectiv română, cât și principiile pe care se bazează scrisul fiecăreia sunt foarte importante pentru adaptarea anglicismelor. Ambele limbi au adoptat alfabetul latin, fiecare adaptându-l specificului său fonologic. În ceea ce privește ortografia, engleza utilizează scrierea etimologică, tradițională sau istorică ce se caracterizează prin discordanța între pronunție și forma scrisă. Sistemul ortografic românesc se bazează pe principiul fonetic, adică pe corespondența dintre fonem și grafem. Ca o consecință, adaptarea împrumuturilor, în general, a englezismelor, în special, va urmări atingerea corespondenței dintre aspectul sonor și cel vizual al cuvântului. În română, procesul e destul de lent. Cuvântul englezesc pătrunde cu grafia lui originară și poate circula ca atare o bună perioadă, timp în care se stabilește rostirea lui unică. Abia apoi începe procesul de potrivire a scrisului conform normelor.

Atunci când există nelămuriri în ceea ce privește un cuvânt, norma lingvistică este cea care vine în ajutor pentru soluționarea problemei. Totuși, există situații când norma este în dificultate de a alege, recomandând fie forme identice cu cele englezești: *rock*, *laptop*, *show*, fie grafii care evidențiază relația etimologică cu unități mai vechi din vocabular: *parching*, *cliring*.

Preluarea directă

Fenomenul apare în situațiile în care există o corespondență perfectă sau cvasiperfectă între sunet și literă între cele două limbi. În esență, acest tip de împrumut respectă atât grafia, cât și pronunțarea cuvintelor englezești. Numărul acestor împrumuturi este foarte mic:

- *flop* (gimnastică, atletism) < engl. *flop*;
- *golf* (sport) < engl. *golf*;

- *half* (fotbal) < engl. *half*;
- *lift* (tenis, fotbal etc.) < engl. *lift*;
- *longset* (set cu prelungiri) < engl. *longset*;
- *rafting* (sport: coborâre cu barca pneumatică pe ape repezi) < engl. *rafting*;
- *ringo* (joc) < engl. *ringo*;
- *scorer* (cel care ține scorul) < engl. *scorer* (termenul *scor* provine din fr. *score*);
- *topsin* (tenis) < engl. *topsin*.

Pentru unele din aceste împrumuturi dicționarele dau etimologie multiplă, de regulă engleză și franceză:

- *bob* (mijloc de concurs alpin) < engl., fr. *bob*;
- *corner* (fotbal etc.) < engl., fr. *corner*;
- *lob* (tenis, fotbal) < engl., fr. *lob*;
- *omnium* (ciclism, hipism) < engl., fr. *omnium*;
- *polo* (sport) < engl., fr. *polo* (inclusiv *poloist* < engl. *poloist*, fr. *poloiste*);
- *sprinter* (atletism) < engl., fr. *sprinter*.

Uneori este atrasă în etimologia multiplă și germana:

- *ping-pong* (sport, tenis de masă) < fr., engl., germ. *ping-pong*.

Considerăm că pot fi încadrate în categoria împrumuturilor directe și acele cuvinte din engleză unde s-a produs doar o preluare de grafeme, ambele existând atât în engleză, cât și în română (de exemplu *k* pentru *c*) ori o substituție de grafeme (*c* sau *ch* pentru *k*, sau *i* pentru *y*):

- *links* (teren de golf) < engl. *links*;
- *marc* (rugbi) < engl. *mark*;
- *marcher* (biliard) < engl. *marker*;
- *penalty* (fotbal etc.) < engl. *penalty*;
- *rugby* (sport) < engl. *rugby* (actualmente ambele forme sunt considerate corecte: *rugbi* și *rugby*, diferind însă ortografia: *rugbiul*, dar *rugby-ul*);
- *ski* (sport) < engl. *ski*.

În situația cuvintelor din această ultimă categorie se poate vorbi însă și de o adaptare după sistemul grafic (v. *infra*).

Adaptarea după formă. Probleme teoretice

Pătrunderea și folosirea termenilor englezești în limba română ridică o serie de probleme de utilizare și de adaptare în funcție de condițiile de întrebuințare și de timp. Problema adaptării anglicismelor este dificilă din cauza diferențelor de sistem morfologic și fonetic. În limba engleză există deosebiri importante între imaginea orală și cea scrisă a cuvântului și de aceea când se preia în scris un termen se procedează diferit.

În publicațiile de largă circulație, inclusiv cele sportive, notarea grafică a anglicismelor se realizează în diverse moduri:

- se păstrează forma grafică din engleză: *backhand*;
- se redă cât mai apropiat, cu mijloacele oferite de alfabetul românesc, aspectul fonetic englezesc: *meci de puncte etc.*
- se recurge la o formă grafică ce redă o pronunție distorsionată a cuvântului englezesc: *training* < engl. *training* (*scheci* și *training* apar cu această formă în MDN 2000; pronunția engl. este |treining|).

În limbajul sportiv, pătrunderea anglicismelor se realizează mai ales pe cale scrisă. În publicațiile de specialitate, dar și în cele de largă circulație, predomină preluarea termenilor cu forma grafică din engleză (neglijând „forma sonoră”, pronunțarea) pentru a reda cât mai exact informația și pentru că se adresează celor familiarizați cu termenii. Răspândirea și pe cale orală a acestor anglicisme favorizează apariția dubletelor (orto)grafice, de ex. engl. *derbi* se notează în mod obișnuit după aspectul fonetic din engleză *derbi*, dar și *derby* (cf. DOOM²).

Anglicismele se ortografiază diferit în funcție de vechimea împrumutului, de gradul de răspândire și de adaptare. Circulația largă a unora dintre termenii sportivi care au pătruns în vocabularul uzual sau în alte limbaje de specialitate facilitează extinderea uneia dintre grafii și impunerea ei prin dicționare, un exemplu fiind cel al cuvântului englezesc *leader*, înregistrat în dicționare cu grafia *lider* (DOOM²), dar utilizat cu forma grafică englezească în compusul mai recent *leadership*. Aceeași revenire la grafia englezească o întâlnim și pentru cuvântul *miting* (DEX, 1975) în compusul mai recent *meeting-room*.

Din punctul de vedere al grafiei, anglicismele (asimilate sau neasimilate) se împart în trei categorii, în funcție de modul de redare a *grafemelor duble*, avându-se în vedere regulile limbii române:

- cuvinte care păstrează dubletele consonantice: *challenge*, *fitness*, *groggy*, *jogging*, *passing* (shot), *sparring* (partner);
- cuvinte care apar sub două variante grafice: *boss/bos*, *jiel-box/jilbox*, *stress/stres*;
- cuvinte adaptate deja sistemului românesc, având o singură consoană: *bober* (engl. *bobber*), *clipping* (engl. *clipping*, la hochei), *dribler* (din engl. *dribbler*, cu posibila influență a fr. *dribbleur*), *dribling* (engl. *dribbling*), *fotbal* (engl. *foot-ball*), *ofsaid* (engl. *offside*), *presing* (engl. *pressing*), *stoper* (engl. *stopper*).

Grupul *ck* este redat în română prin *c/ch* în cuvinte ca: *bec* (engl. *back*), *blocstart* (engl. *blockstart*), *puc* (engl. *puck*), *hochei* (engl. *hockey*), *knock-down/cnocdown*, sau prin *ck*, în mai puțin adaptatele: *backhand*, *stock-car* (automobilism). În unele situații grafia *ck* este sprijinită și de posibila influență a limbii franceze: *cricket*.

Grafemul *y* se păstrează în: *brandy*, *fairplay*, *groggy*, dar apare adaptat în cuvinte precum: *penalti*, *derbi*, *rugbi* (dar și *rugby*).

Grafemul *x* a fost și el păstrat, ca în majoritatea neologismelor: *kickboxing*.

Ca și în celelalte tipuri de adaptare, și cea grafică este favorizată în cea mai mare măsură de asemănarea structurilor dintre limbi, precum și de frecvența termenului împrumutat. Deci la diferitele anglicisme viteza cu care ating treapta asimilării este diferită: cele la care există coincidențe ale grafemelor și cele care au devenit cunoscute unor cercuri mai largi de vorbitori se vor adapta mai repede la sistemul limbii române.

A spune că acest proces al adaptării grafice constă în citirea românească a cuvântului englezesc este insuficient. Dacă în unele cuvinte ca: *suporter*, *polo*, o asemenea afirmație ar fi exactă, în schimb, în foarte multe alte cazuri situația este mai complicată:

a) Forma grafică englezească prezintă grupuri de consoane care nu sunt specifice limbii române. De exemplu, grupul *sh*: *smeș* (engl. *smash*), *șut* (engl. *shoot*), grupul *ds*: *henț* (engl. *hands*), grupul *tch*

redat cu *ci* sau *ce*: *bodicec* (engl. *bodycheck*), *clinci* (engl. *klinch*), *meci* (engl. *match*), *mecibol* (engl. *matchboll*), *puncer* (engl. *puncher*), *punci* (engl. *punch*).

Handbal – *handball* prezintă grupul *ndb*, greu de pronunțat în limba română, de aceea, deși se menține încă o scriere etimologică, românii au redus acest grup la *nb* [hanbal].

b) Grupul de consoane există în limba română, dar nu în poziția în care apare în cuvântul englezesc. Exemplu: *crawl*. În românește el a fost adaptat după forma grafică: în engleză se scrie *crawl*, dar *w* din acest cuvânt nu a fost echivalat în românește prin litera și fonemul *v*, așa ca *w* din *tramvai* – *tramway*, *vagon* – *wagon*, *vatman* – *watman*. Reflexul în aceste cuvinte este *u*, datorită contextului fonetic: deși în română există grupul *vl*, ex: *Vlad*, *vlăstar*, el nu apare niciodată la sfârșit de cuvânt, așa cum ar fi trebuit să apară în *cravl*, ceea ce a dus la soluția cu *u*. În cazul grupului *ge*, pronunția din engleză a fost adaptată la sistemul grafematic românesc: engl. *golgeter* a fost redat în română sub forma *golgheter*.

c) Grupul de consoane există și în limba română, dar numai în neologisme, majoritatea termeni de specialitate: *th* = *t*: *heptatlon* < engl. *heptathlon* (cf. și *decatlon*, preluat însă din fr. *decathlon*; la fel *pentatlon* < fr. *pentathlon*, *tetratlon* < fr. *tetrathlon*).

d) Etimonul grafic englezesc a suferit modificări din rațiuni de ordin morfologic: *jockey* – *jocheu*, dar *voley* și *hokey* din aceeași serie și-au păstrat forma, deoarece, fiind substantive defective de plural, ele nu reclamă opoziția formală singular/plural. În schimb, la *jockey* această opoziție de conținut există, fapt care a impus constituirea opoziției formale singular/plural: *jocheu* – *jochei*.

Termenii adaptați după formă

- *antidoping* < engl. *anti-doping*,
- *averaj* (pronunție hibridă anglo-franceză) < engl. *average*,
- *bantam* < engl. *bantam*,
- *casting* < engl. *casting*,
- *fault* < engl. *fault* (inclusiv *faulta*, derivat în MDN 2007 tot din engleză),
- *heptatlon* < engl. *heptathlon*,

- *indor* < engl. *indoor*,
- *interclub* < engl. *interclub*,
- *marc* < engl. *mark*,
- *servă* < engl. *serve* (volei),
- *start* < engl. *start*.

În câteva situații se aplică etimologia multiplă, engleză și franceză (*fotbal*, *singleton* etc.). La unii termeni, luând în considerare pronunția, prevalează sursa franceză:

- *cricket* ca în fr. [kriket] față de engl. [krikət];
- *raliu* cu ortografia fr. *rally* și pronunția [rali], față de engl. [reli];
- *rugbi*, cu aceeași ortografie în fr. și engl. *rugby*, dar cu pronunția fr. [rügbi], și nu [ragbi] ca în engleză. În română fr. [ü] a fost redat ca [u].

În cazul lui *penalti*, doar accentul diferă: pe ultima silabă în franceză, pe prima în engleză; în română pe silaba penultimă.

Pronunția este identică în cele două limbi pentru *iahting* și *iolă* [jɔtiŋ], respectiv [jɔl]. Pronunția lui *iahtman* indică drept primă sursă franceza, căci în engleză apare pronunția [men]. Tot franceza e preferată și pentru *iolă*, dar pentru *iahting* se recurge la engleză.

Câțiva termeni sunt la limita acestei clasificări, încadrarea lor la cuvintele adaptate după pronunțare datorându-se doar grafiei cu consoane duble: *bober* < engl. *bobber*, *dribling* < engl. *dribbling*, *fitnes* < engl. *fitness*, *stoper* < engl. *stopper*.

Am reținut, ca număr, 12 termeni adaptați după formă, ceea ce, din totalul termenilor englezești (134) intrați în română, reprezintă 9%.

Dacă adăugăm aici și cei 9 termeni preluați direct, obținem cifra de 21 termeni, ceea ce reprezintă un procent de 15,7%.